METAMORFOZELE STILULUI ÎN OPERA LUI GIOVANNI VERGA

Tulbu Irina, lector, magistru în filologie,
Departamentul de Literatură Universală şi Comparată, USM

Studiul de faţă îşi propune să readucă la cunoştinţa publicului larg numele profesorului Nicanor Rusu, un nume important în domeniul pedagogiei şi filologiei spaniole şi italiene, un nume ce merită să fie rostit, amintit şi promovat. Savant care reprezintă, prin exemplul vieţii sale, un model demn de urmat pentru tinerii ce studiază filologia romanică. Lucrarea dată reprezintă un studiu analitic privind limba şi stilul lui Giovanni Verga. Vom insista, în mod deosebit, asupra analizei realizate de italienistul basarabean. Ca urmare a analizei minuţioase a limbii şi stilului lui Giovanni Verga, Nicanor Rusu a înlesnit familiarizarea cititorului român cu operele celui mai mare scriitor verist din Italia de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Rezultatele obţinute de cercetătorul basarabean au dus la apropierea firească şi la o mai bună cunoaştere, la noi, a literaturii italiene.

Cuvinte–cheie: *Nicanor Rusu, italienist basarabean, pedagog, literatura italiană, limbi romanice, cercetător literar, studii critice, stilul lui G. Verga.*

Problema limbii şi stilului unui scriitor constituie o sarcină dificilă pe care trebuie s-o realizeze cel ce se ocupă de analiza şi traducerea operelor literare ale scriitorului în cauză. Iar în cazul în care tehnica artistului predomină asupra conţinutului intelectual (cum este şi cazul lui Verga), cercetarea creaţiei literare este mai dificilă. Pornind de la această ideie, N. Rusu îşi propune să cerceteze, în teza sa de doctor, intitulată „Limba şi stilul lui Verga", particularităţile stilului scriitorului italian.

Studiul lui N. Rusu se bazează pe lucrările specialiştilor în domeniu precum: Luigi Russo „Giovanni Verga", N. Cappellani „Opere di G. Verga", Carli e Sainati „Scrittori italiani. Saggi con notizie e commenti", Margueritte Lips „Le style indirect libre", Leo Spitzer „Italienische Umgangssprache" ş.a.

În contextul dat, ţinem să precizăm că problema limbii şi stilului lui Verga nu a fost abordată în mod special de niciun italienist rus sau român. Nicanor Rusu îşi propune nu doar să constate anumite particularităţi ale limbii lui G. Verga, dar şi să identifice semnificaţia expresivităţii ei. Tânărul cercetător basarabean îşi începe studiul cu polemica dintre apărătorii lui G. Verga (Luigi Capuana şi Francesco Torraca) şi cei care au fost împotriva acelei noi forme lingvistice introduse de Verga în operele sale (Edoardo Scarfoglio, Benedetto Croce şi Luigi Russo).

Nicanor Rusu evidenţiază intercalarea a două experienţe stilistice pe care le practică Verga: „da una lingua incolore, scialba, zeppa di termini generici, e infarcita di francisismi, fiorentinismi e sicilianismi, buttati insieme nella stessa pentola dove bollivano tanti passioni artificiali del piu insipido e tardo romanticismo, passa ad un tratto ad una lingua personalissima, vigorosa, viva, espressiva e colorita, una lingua che portava una fragranza di un non so che di fresco, di sano e di robusto, la lingua dei Malavoglia, il suo capolavaro, dove ci imbattiamo in uomini, certo non molto ben vestiti, non troppo puliti, ma uomini di carne ed ossa; poi viene un nuovo rilassamento, una nuova tendenza, che si osserva gia nelle Rusticane, ad allargare l orizzonte e a far circolare un po piu d aria nella forma del periodo, nelle locuzioni e nei singoli termini, e che doveva ricondurlo nella vechiezza ad un mondo che aveva abbandonato da giovane" [4, p. 61]. De aceeaşi părere se arată şi L. Russo în lucrarea "Giovanni Verga": "il mutamento di mondo dal piccolo vilaggio peschereccio al borgo campagnolo con risentimenti

della citta vicina o dei grossi centri di vita amministrativa, si riflette nel periodare, nelle immagini e nello stile. Non c e piu quel rigoroso e geloso idiotismo proprio della prosa malavogliesca; le maglie sono allentate e per una consapevole ambizione" [6, p. 412] .

În continuare, având drept punct de pornire afirmaţia lui L. Russo, că Verga ar putea fi considerat un elev ideal al lui Flaubert, Nicanor Rusu îşi propune să stabilească asemănări între profesor şi elev, ce se desprind atât din concepţiile lor despre artă, cât şi din rezultatele obţinute de fiecare scriitor în parte.

O primă asemănare se desprinde din faptul că, G. Verga vroia să modifice limba şi stilul cu fiecare operă nouă. Exact cum a făcut Flaubert în Franţa, care şi-a schimbat stilul de câte ori a scris o altă operă nouă. Iar comparaţia dintre Verga şi Flaubert i se pare lui Rusu deosebit de interesantă şi instructivă în clarificarea problemii limbii şi stilului lui G. Verga.

Un alt punct de contact ce poate fi stabilit între Flaubert şi Verga, este identificat la nivelul structural al operelor. Romanul lui Flaubert nu are compoziţia unei povestiri bine legate, cu o desfăşurare dramatică precisă, cum ar fi, spre exemplu, romanul lui Balzac. Această formă de compoziţie fragmentară este adoptată şi de Verga. De aceeaşi părere se arată şi Volodina I. P. în lucrarea „Пути развития итальянского романа". Criticul literar rus afirmă că „romanul lui Verga este compus după principiul „tablourilor", fiecare tablou din realitate, este urmat de altul, iar viaţa decurge lin, fără mare dramatizare..." [5, p. 86]. Aceeaşi idee o găsim şi la N. Cappellani, care în studiul „Opere di Giovanni Verga", observa următorul fapt despre capodopera verghiană: „I quindici capitoli, e stavo scrivendo canti, tranni qualcuno, come il settimo, e poche altre pagine di quelle che chiameremo corali, sono saldamente organizzati in modo quasi da presentare tanti quadri successivi di una grande rappresentazione scenica" [1, p. 118]. N. Rusu, analizând compoziţia „Familiei Malavoglia" şi a romanului „Mastro don Gesualdo", ajunge la concluzia că capodopera verghiană prezintă, în complexitatea sa, o unitate mai mare şi o anumită consecvenţă scenică, şi anume în această operă este evidentă influenţa lui Flaubert şi a şcolii naturaliste franceze în general.

Un alt punct comun, identificat de N. Rusu, între stilurile lui Verga şi Flaubert, constă în folosirea formei dramatice a dialogurilor. În capitolul intitulat „Dialogul şi monologul în proza lui G. Verga", cercetătorul basarabean analizează problema necesităţii folosirii abundente a dialogurilor şi monologurilor în opera verghiană, identificând, de asemenea, existenţa unui limbaj unic, inconfundabil, pentru fiecare personaj. Caracteristic dintre toate este limbajul lui Don Franco, care aminteşte imediat figura memorabilă a lui Monsieur Homais din *Madame Bovary*. Unii dintre ei au câte o frază clişeu pe care o repetă întruna, cum ar fi, spre exemplu, „volete scommettere" a lui Don Silvestro, şi „Ferm alla Giustizia" a lui Don Licciu Papa.

Următorul aspect observat de N. Rusu constă în faptul că, în opera lui Verga nu lipsesc discursurile bine construite, fie în conformitate cu logica intelectului, fie în concordanţă cu sentimentele. Iar Verga foloseşte des gramatica afectivă şi este conştient de „greşelile" făcute în mod intenţionat. Punctul său de vedere Nicanor Rusu îl argumentează prin exemple din text.

Discursul lui Jupân Ntoni este construit conform tuturor normelor gramaticale, ale retoricii şi ale artei. În acelaşi timp, bătrânul vrea să-şi convingă nepotul să nu abandoneze casa şi pentru a-şi atinge scopul se foloseşte de acest unic mijloc: al cuvântului, în care depune multă căldură, dar în care predomină elementul raţional.

În discursul lui Don Gesualdo, spre deosebire de cel al lui Jupân Ntoni, predomină elementul afectiv. Aici atestăm, în primul rând, interjecţiile. Toate propoziţiile sunt întrerupte, lipseşte o coerenţă în expunerea gândurilor. Tânărul cercetător basarabean concluzionează că: „nella lingua del Verga constatiamo un largo uso della grammatica affettiva, da dove risulta che tutte le famose „sgrammaticature" verghiane altro non sono che un riflesso di questa forma speciale di grammatica, nuove costruzioni sintattiche dovute al carattere piu o meno affettivo del linguaggio dei suoi protagonisti. La prosa del Verga e tanto semplice che pare scorretta. Semplicita e scorrettezza che le viene appunto da quel suo tono popolare, prevalentemente

affettivo, in cui si rispecchia la semplicita degli animi di quegli individui rozzi incolti volgari o addiritura primitivi" [4, p. 67].

În studiul său Nicanor Rusu identifică încă o asemănare între Flaubert şi Verga, care rezultă în folosirea constantă a imperfectului. Această formă verbală este perfectă pentru redarea structurii inedite ale operelor lor compuse dintr-un şir de tablouri legate între ele, pentru a crea senzaţia unei mişcări continue, aparent, fără nici un principiu şi fără nici un scop, cum este , de altfel, viaţa. Deseori, G. Verga, pentru a întrerupe monotonia firului naratoric, apelează la disonanţa temporală obţinând, astfel, minunate efecte artistice.

G. Verga prefera adevărul în artă. Scriitorul italian nu s-a ocupat niciodată de critică literară, în sensul că nu şi-a propus să urmeze în mod conştient o anumită şcoală. El considera şcolile literare drept „simple clasificări ale criticii", iar un scriitor cu adevărat original nu trebuia să fie clasificat sau închistat în limitele unei anumite şcoli sau curent literar. Concepţiile sale despre artă, Verga le expune sumar, pentru prima dată, în introducerea la nuvela „L amante di Gramigna". Teoria verghiană a impersonalităţii constă în faptul că, naratorul „intră în pielea" personajelor sale pentru a povesti „documente umane". Naratorul este acela care adună fiorul pasiunilor, al suferinţelor şi îl dezvăluie, impasibil, fără reproş sau înflăcărare, stând de-o parte, lasă să vorbească evidenţa faptelor, logica lucrurilor. Autorul, punându-se în pielea personajelor sale, vede lucrurile cu ochii lor şi trebuie să le exprime cu cuvintele lor. Astfel el va rămâne invizibil în operă, iar cititorul va avea impresia că asistă la nişte fapte care se desfăşoară sub ochii săi. Pentru a face personajele să vorbească, naratorul foloseşte limbajul lor: un stil concis, o sinteză simplă şi concretă, un limbaj autohton şi viu, intercalat de expresii populare şi proverbe care au menirea de a evidenţia obiectivitatea naraţiunii. Iar limbajul şi stilul trebuie să fie aderente personajelor, mediului, atingând pe cât posibil resursele dialectelor regionale. Limbajul e eliberat de orice fineţe teoretică şi academică. Verga construieşte o limbă nouă: este limba naţională, nu foloseşte dialectul sicilian fiindcă vrea ca operele sale să fie citite în toată Italia, o limbă îmbogăţită cu termeni de origine dialectală, cu expresii şi proverbe, cu o sintaxă modelată pe ritmul limbii vorbite de popor.

Atât Flaubert cât şi Verga recunosc funcţia majoră atribuită artei, neconcordanţa faţă de această funcţie le apare doar în momentul când încep să scrie un roman, simţindu-se nesiguri în alegerea cuvintelor, căci nu sunt niciodată convinşi că cuvântul sau formularea la care s-au oprit, sunt cunoscute publicului larg căruia i se adresează cu operele sale narative. În căutarea unei norme care să convină scopului pus, scriitorii vor recurge la discursul indirect liber. Discursului indirect liber, N. Rusu îi va consacra un capitol întreg, în care îşi propune să identifice cauzele folosirii acestui procedeu tehnic nou. Verga, spirit puţin deschis către critica literară, a ţinut în adins să folosească procedeul dat, pentru a-şi sublinia mai pregnant individualitatea şi structura propriului stil.

Prin exemple elocvente din romanul „Familia Malavoglia", N. Rusu urmăreşte să identifice cauza şi efectul recurgerii lui Verga la vorbirea indirectă liberă. Cercetătorul basarabean ajunge la concluzia că, ceea ce-l motivează pe Verga să folosească discursul indirect liber în proza sa, sunt particularităţile lingvistice deosebite ale acestei forme. Numai această formă îi permite autorului să transmită toate nuanţele, intonaţia limbajului vorbit, toate formele de frază: afirmativă, interogativă, exclamativă, păstrând intactă toată expresivitatea şi eficienţa lor. De asemenea, datorită acestui procedeu, autorul poate să obţină şi aşa zisele efecte prin evocarea mediului încojurător. La acest aspect, N. Rusu constată o altă asemănare dintre Verga şi Flaubert.

Criticul literar rus Volodina I. P. afirmă în lucrarea menţionată că „în romanul „Mastro Don Gesualdo" Verga realizează un colaj dintre vorbirea indirectă liberă şi dialog cu scopul unei caracterizări mai eficiente a personajelor". Este un procedeu pe care autorul îl foloseşte pentru a descoperi sentimentele şi pasiunile personajelor sale. " [3, p. 101]. Povestirea autorială trece lin în vorbirea interioară a eroului şi cititorul devine martorul frământărilor lui. „Prin intermediul

vorbirii indirecte libere, precizează Volodina I. P., Verga dezvăluie doar gândurile şi sentimentele personajelor principale, celelalte, lumea interioară a cărora nu este atât de complexă, sunt caracterizate prin intermediul dialogului" [3, p. 102].

Ultimul capitol din teza de doctor a lui Nicanor Rusu, intitulat „Lexicul utilizat de Verga în proza lui", este cosacrat studierii materialului lexical, bogat şi divers, al prozei verghiene. N. Rusu îşi propune atât să examineze cuvintele, locuţiunile îmbinările de cuvinte, termenii tehnici, mai exact acea parte care se află într-o continuă schimbare şi evoluţie, cât şi să identifice contribuţia scriitorului sicilian la îmbogăţirea patrimoniului limbii naţionale italiene.

În urma unei analize minuţioase a limbajului personajelor din opera verghiană, N. Rusu întocmeşte o listă de cuvinte şi locuţiuni afectiv-expresive populare, la formarea căreia autorul a ţinut cont atât de criteriul formal, cât şi de cel referitor la conţinutul unor determinate expresii. Cercetătorul basarabean constată că dublarea multor consoane în limba italiană este motivul pentru care această limbă este considerată drept una din cele mai expresive din lume. Iar măiestria lui Verga constă în alegerea şi în modul de a le utiliza pentru a obţine efectele artistice voite. Majoritatea locuţiunilor expresive, care, de altfel, reprezintă adevărata bogăţie a limbii lui Verga, sunt preluate din dialectul sicilian.

În continuare, N. Rusu atrage atenţia cititorului asupra faptului că, G. Verga în romanele sale foloseşte, deseori, porecle şi denumiri toponomastice. Acest aspect este remarcat şi de Volodina I. P. în lucrarea „История итальятской литературы XIX-XX веков": „Verga, afirmă criticul rus, pentru a reda cât mai exact specificul mediului înconjurător unde se desfăşoară acţiunea şi cu scopul de a evidenţia particularităţile vorbirii populare, recurge foarte des la porecle. [6, p. 121]. N. Rusu concluzionează că aproape toate numele de personaje sunt diminutive, iar unele dintre ele sunt specifice doar Siciliei. În mod deosebit, cercetătorul basarabean este interesat de poreclele folosite, cu preponderenţă, în limba vorbită, urmărind să identifice cauzele apariţiei lor.

Împotriva intenţiei declarate a lui G. Verga de a nu acorda atenţie meşteşugului stilistic, exprimarea sa este sugestivă. Limbajul artistic al romancierului se supune respectului pentru adevăr,prin precizia termenilor şi a expresiilor. Iar dacă figurile de stil îşi fac loc, acestea au rolul de a contura cât mai obiectiv şi mai complet caracterul personajelor. Aceste două aspecte asigură caracterul realist, obiectiv şi veridic al romanelor verghiene. În urma cercetărilor efectuate de N. Rusu, tânărul italienist ajunge la concluzia că marele merit al lui Verga constă atât în măiestria de a scri într-o astfel de limbă, încât prin intermediul ei cititorul ar putea simţi chiar şi mirosul locurilor descrise de autor italian, cât şi în faptul de a fi reuşit să dea viaţă creaturilor fanteziei sale reprezentându-le calităţile interioare prin intermediul lumbajului lor.

Astfel, concluzionează Nicanor Rusu, „Verga a reuşit să evadeze din lanţurile unei limbi lustruite şi să creeze una nouă şi vie, care seamănă foarte mult cu limba vorbită, dar nu este în fond decât un adevărat limbaj artistic unic şi inconfundabil. G. Verga a reuşit să pună în gura personajelor sale vorbele cele mai autentice, mai adecvate împrejurărilor, în care se petrec acţiunile, dăcându-le să trăiască intens şi emoţionant, personaje care rămân lung timp în memoria cititorului. G. Verga a fost un mare scriitor progresist şi un mare artist al cuvântului" [4, p. 75].

Aceeaşi părere este împărtăşită şi de criticul italian, Mario Pazzaglia care, în „Antologia della Letteratura Italiana", afirmă: „lo stile antiaccademico, antiletterario, semplice ed elementare come le reazioni psicologiche dei protagonisti, e il loro modo di vedere la cose. Quello del Verga e un linguaggio intimamante dialettale, non lel lessico, ma nella sintassi e nelle immagini che riflettono il discorso mentale prevalemente emotivo e inuitivo degli umili personaggi popolari" [2, p. 713].

Colaborarea la revistele „Roma" şi „Însemnări ieşene" şi scrierea tezei de doctorat, semnifică pentru N. Rusu, începutul fructuoasei activităţi de cercetător al literaturii italiene. Bun cunoscător al limbii lui Dante, cercetătorul basarabean abordează problema limbii şi stilului verghian din interior, iar cercetarea operei lui Verga în original îi permite să marcheze multe

subtilităţi inedite ale limbii scriitorului italian. Autorul şi-a propus, în teza sa de doctor, drept scop principal cercetarea particularităţilor specifice stilului şi limbii lui G. Verga. Accentul se pune, cu precădere, pe receptarea operei lui Verga în spaţiul cultural românesc, fără ca lucrarea să pretindă a fi o cercetare exhaustivă a temei, sarcină ce depăşeşte cadrul limitat al unei teze.

Nicanor Rusu abordează subiectul într-o manieră deosebită, iar pentru a menţine viu interesul cititorului, tânărul cercetător basarabean recurge, deseori, la exemple şi citate concludente. La realizarea obiectivelor propuse N. Rusu a utilizat o gamă largă de procedee critice. În contextul dat am putea numi doar câteva: organizarea cu simţ artistic a materialului, descrierea, analiza ş.a.

Ca urmare a analizei minuţioase a limbii şi stilului lui Giovanni Verga, Nicanor Rusu a înlesnit familiarizarea cititorului român cu operele celui mai mare scriitor verist din Italia de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Rezultatele obţinute de cercetătorul basarabean au dus la apropierea firească şi la o mai bună cunoaştere, la noi, a literaturii italiene.

Referinţe bibliografice:

1. CAPPELLANI, N., (1940) - *Opere di G. Verga*, Firenze, Le Monnier, p. 118
2. PAZZAGLIA, M., (1972) - *Antologia della Letteratura Italiana*, vol. III, Zanichelli editore Bologna, p. 713
3. RUSSO, L., (1941) - *Giovanni Verga*, Milano, Laterza, 1941, p. 41
4. RUSU, N., (1942) - *Lingua e stile del Verga*, Iaşi, Italica, p. 67
5. VOLODINA, I., (1980) - *Пути развития итальянского романа*, Ленинград, Из. Ленинградского университета, p. 86
6. VOLODINA, I., (1990) - *История итальятской литературы XIX-XX веков*, Москва, Из. Высшая щкола, p. 121